

І. О. Кулик

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

м. Чернігів, Україна

ДИДАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Анотація. У статті проаналізовані дидактичні можливості інтерактивних технологій навчання у формуванні критичного мислення. Автор визначає основні педагогічні умови щодо механізмів їх реалізації в освітньому просторі.

Ключові слова: критичне мислення, дидактичні можливості, інтерактивні технології, інтерактивні вправи, освітній простір.

Постановка проблеми. Сучасна освіта розглядається в усьому світі як важливий чинник формування й розвитку особистості. Світовими тенденціями є особистісно зорієнтований освітній процес, що враховує й розвиває індивідуальні здібності учнів, формує загальні та предметні компетентності. Метою і результатом освітнього процесу є особистість, пристосована до життя в умовах сучасного суспільства. Провідними стають не засвоєння формальних знань і навичок, а становлення особистості як суб'єкта діяльності та соціальних відносин; її інтелектуальний, духовний та фізичний розвиток, гуманність стосунків між педагогом та здобувачами освіти, творча самореалізація особистості.

Специфіка професійної діяльності вчителя потребує формування критичного мислення у процесі його фахової підготовки. Ключова мета освітнього процесу – розвиток різноманітних форм мислення студентів, їхніх творчих здібностей, соціально-адаптаційних можливостей. За таких обставин результатом навчання в закладах освіти є не тільки засвоєння певної суми знань (фактів, понять, зв'язків, законів, закономірностей), а й формування вмінь критично мислити (аргументувати власну точку зору, робити висновки, творчо використовувати знання на практиці, оцінювати явища й тенденції суспільного розвитку). Критерієм оцінки навчальної діяльності здобувачів освіти є не тільки обсяг навчального матеріалу, що залишається в пам'яті, а й оволодіння методами наукового пізнання (аналіз, синтез, абстрагування, аналогія тощо).

Виходячи з цих концептуальних положень, постало завдання оптимізації освітнього процесу, впровадження технологій розвитку критичного мислення в освітній процес закладів вищої освіти, спрямованих на формування життєвих та предметних компетентностей. Сучасний здобувач освіти повинен вміти логічно опрацювати інформацію, систематизувати та узагальнювати фактичний матеріал, ставити інформацію під сумнів. Це зумовлює потребу обґрунтування й розроблення дидактичних інструментів формування критичного мислення у навчанні майбутніх фахівців. Зазначене обумовлює мету та завдання даної статті.

Аналіз досліджень. Аналіз науково-педагогічних джерел засвідчує, що вивченням суттєвих ознак та структури критичного мислення займалися такі вчені як П. Блонський, У. Джеймс, Дж. Д'юї, Д. Клустер, М. Ліпман, С. Рубінштейн, Д. Халперн та ін. Теоретико-методологічні засади розвитку критичного мислення обґрунтовано в працях Ш. Амонашвілі, В. Курилів, В. Крутецького, І. Лернера, С. Терно, О. Тягло, та ін. Розробці питань фахової підготовки педагогів присвячені дослідження багатьох вітчизняних науковців, серед яких В. Андрущенко, В. Бондарь, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, В. Кремень, В. Луговий, О. Сухомлинська та ін. Суттєві ознаки інтерактивних технологій навчання обґрунтували І. Дичківська, О. Комар, В. Лашук, В. Мельник, В. Шарко та ін. Розвивальний аспект інтерактивного навчання охарактеризували К. Баханов, О. Мокрогуз, О. Старинська, В. Сутковий та ін. Методологічні основи технології інтерактивного навчання охарактеризували С. Крамаренко, І. Кривокий, О. Мігунова, О. Пометун, Л. Пироженко та ін. Проблеми організації та проведення навчальних занять з використанням інтерактивних технологій розкривають в своїх працях О. Богданова, О. Комар, В. Мельник, Т. Нестеренко та ін.

Мета статті: розкрити дидактичні можливості інтерактивних технологій навчання у формуванні критичного мислення.

Виклад основного матеріалу. У нормативно-правових документах з питань освіти визнається необхідність змін у вітчизняному освітньому просторі на засадах розвитку критичного мислення. На нашу думку, процес формування критичного мислення вимагає застосування різних методів, засобів, прийомів, форм навчання. Найбільш продуктивними, за нашими спостереженнями, є інтерактивні технології навчання. У сучасній педагогічній літературі їй досі не існує уніфікованих визначень поняття інтерактивне навчання, але, узагальнюючи наукові розвідки, можна зробити висновок, що «інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету: створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність...» [2, с. 7].

Інтерактивний – здатний до активної взаємодії (*від англ. inter – взаємний, act – діяти*). Поняття інтерактивне навчання досить багатоаспектне, але ми вважаємо за доцільне розгляд інтерактивних технологій навчання як «... співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють» [2, с. 7].

У нашому дослідженні виходимо із позицій, що «критичне мислення – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та зважених рішень стосовно довіри до будь якого твердження: чи мусимо ми його сприйняти, чи відкинути або відкласти, а також ступінь упевненості, з яким ми це робимо» [3, с. 6].

Аналіз наукової літератури дає підстави виділити суттєві ознаки критичного мислення: уміння аналізувати інформацію, зібрану з різних джерел; робити логічні висновки та давати оцінку фактам; аргументовано доводити свою точку зору та толерантно ставитися до чужої; розглядати проблеми з різних точок зору та порівнювати різні позиції; виділяти головну думку; приймати обґрунтовані рішення.

Для підготовки майбутнього вчителя важливе значення мають такі дисципліни, як «Історія та загальнотеоретичні основи педагогіки», «Актуальні проблеми педагогіки», «Дидактика», «Музейна педагогіка» та ін. Робочими програмами навчальних дисциплін передбачено проведення практичних занять з використанням інтерактивних технологій навчання.

На практичних та лекційних заняттях перед викладачем стоїть завдання: організувати інтерактивне середовище, яке б сприяло розвитку критичного мислення, реалізації творчого потенціалу майбутніх вчителів. Студентам пропонується виконати конкретні комплексні завдання. Визнається необхідним вивчати освітній процес не ізольовано, а в системі, у взаємозв'язку з іншими суспільними явищами; шляхом інтеграції знань, що забезпечує розкриття цілісності освітнього процесу, дозволяє виявляти зв'язки з іншими процесами і на цій основі одержувати об'єктивні знання.

Вважаємо, що освітній процес має бути організований таким чином, щоб здобувачі освіти розмірковували про те, що саме вони вивчають, обдумували власні рішення, розв'язували проблемні завдання тощо. У такому разі результатом навчання буде не засвоєння фактів або чужих думок, а формування власних суджень на основі роботи з різноманітною інформацією за допомогою певних прийомів мислення.

Наприклад, при вивченні теми «Дидактика як наука, її предмет та завдання», яка містить велику кількість категорій педагогіки, застосовується інтерактивна вправа «Кластер». Мета практичного заняття: визначити предмет, об'єкт, функції дидактики як науки, охарактеризувати суттєві ознаки основних категорій дидактики, розкрити взаємозв'язок дидактики з іншими науками. Студенти отримують комплексне завдання: здійснити категорійний аналіз базових понять та категорій дидактики. Одержавши інструкції від викладача, студенти об'єднуються в мікрогрупи та виконують завдання. Здобувачі освіти отримують можливість поміркувати, обмінятися ідеями, озвучити свої думки щодо базових понять та категорій дидактики. На основі аналізу понять «дидактика», «процес навчання», «розвиток», «викладання», «учіння», «освіта» необхідно: виділити основні категорійні ознаки кожного з понять, проаналізувати відмінності кожної групи понять, встановити внутрішні логічні зв'язки між окремими поняттями. Застосування методу сприяє формуванню в учнів навичок графічної організації інформації, систематизації нової для них інформації в процесі її сприйняття й усвідомлення. Здобувачі освіти в зошитах зображують модель «процесу навчання»: у центрі вихідне поняття (центральна частина), навколо – великі смислові одиниці («супутники»), які потрібно з'єднати лініями (логічні зв'язки) з ключовим поняттям. Результатом роботи буде структура, яка графічно показує цілісність процесу навчання та міркування студентів на тему.

При вивченні теми «Зміст освіти в сучасній школі» застосовуємо інтерактивну вправу «Синтез думок». Мета практичного заняття: виявити особливості змісту освіти на сучасному етапі, сформувати

у студентів уміння аналізувати основні документи, в яких визначено зміст освіти; ознайомитись із досвідом базових шкіл м. Чернігова у визначенні змісту освіти; сприяти формуванню мотивації до професійної діяльності. Методично правильно організована інтерактивна вправа вимагає пошуку альтернативних рішень, створює ситуацію, коли здобувачі освіти розуміють, що від них очікується найширший діапазон думок та ідей, що їхня думка має цінність. Враховуючи той факт, що відбуваються зміни в цінностях самої освіти, науково-педагогічний працівник формулює завдання типу:

1. Якщо метою і результатом освітнього процесу є особистість, пристосована до життя в умовах сучасного суспільства, то змістом цього процесу має бути ...

2. На Вашу думку, які ідеї та принципи покладені в основу розробки змісту 12-річної загальної середньої освіти в Україні?

3. Суттєвих змін зазнає «інформаційно-знаннява» парадигма освіти, що пов'язано із характером наукового пізнання. Сутність цих змін зводиться до такого...

4. Як підкреслюють учені, XXI століття має стати унікальним з точки зору практичної реалізації людських цінностей. Формування яких ціннісних орієнтацій особистості в результаті засвоєння змісту освіти набуває, таким чином, важливого значення...

5. Проблема побудови ціннісно зорієнтованого змісту освіти висувається на перший план за таких причин...

6. В основу сучасних концепцій змісту шкільної освіти покладений культурологічний підхід. Зміст освіти розглядається як педагогічно адаптований соціальний досвід людства. Які структурні компоненти змісту освіти...

7. Завдання сучасної освіти полягає в тому, щоб надати можливість усім без винятку проявити свої таланти та творчий потенціал. Основоположними принципами освіти XXI століття визнано такі...

8. За допомогою графічних символів зобразіть своє уявлення про структурні компоненти змісту освіти та основні групи освітніх компетенцій.

Здобувачі освіти об'єднуються у малі групи, виконують логіко-пізнавальні завдання у форматі опорного конспекту, схеми, таблиці тощо, та передають його в іншу групу, учасники якої доопрацьовують виконане завдання. Здобувачі освіти, працюючи в групі, повинні налагодити творче спілкування, чітко розуміти власну роль і відчувати відповідальність за результат спільної взаємодії. Викладач спостерігає, керує роботою групи, але не втручається в процес. Науково-педагогічний працівник заохочує активну участь студентів у навчальному процесі, контролює рівень ефективності практичного заняття.

При вивченні теми «Психолого-педагогічна характеристика процесу засвоєння знань, формування умінь та навичок» застосовуємо інтерактивну вправу «Акваріум». Мета практичного заняття: сприяти створенню у студентів цілісного уявлення про процес навчання як систему, розкрити педагогічні умови засвоєння знань, формування умінь та навичок; сприяти вихованню у студентів прагнення до набуття нових знань та самовдосконалення впродовж всього життя.

Науково-педагогічний працівник пропонує здобувачам освіти подумати над запитанням та протягом 1–3 хвилин сформулювати щодо нього власну позицію усно або письмово. Наприклад: 1) подумайте, як на матеріалі конкретної теми реалізувати етапи сприйняття, усвідомлення, осмислення, узагальнення та систематизації знань; 2) подумайте, яку педагогічну діяльність повинен виконати вчитель у ході проведення підготовчих, вступних, пробних, тренувальних, творчих та контрольних вправ.

Далі викладач об'єднує студентів в групу, яка займає місце в центрі аудиторії, утворюючи невелике коло. Ця група вголос обговорюватиме визначене запитання. Студенти «зовнішнього» кола (усі решта) виступатимуть у ролі спостерігачів (вони ніби за «склом акваріума») і для них встановлено режим мовчання). Учасникам «зовнішнього» кола науково-педагогічний працівник пропонує в ході дискусії оцінювати обґрунтованість висунутих ідей та пропозицій. Після завершення відведеного для дискусії часу студентів можна спитати: Які ідеї видаються вам найцікавішими? Чому? Які пропозиції ви ще можете додати? Після цього місце в «Акваріумі» займає інша група та обговорює наступну ситуацію.

Висновки. Таким чином, аналіз й узагальнення психолого-педагогічної та методичної літератури дає підстави зробити висновок, що основною метою інтерактивного навчання є розвиток пізнавальних умінь та навичок здобувачів освіти, розвиток критичного мислення. Між інтерактивним навчанням та критичним мисленням існує нерозривний зв'язок. Майбутні педагоги вчать організовувати інтерактивну діяльність, диференційоване навчання, створювати проблемні ситуації, відпрацьовують уміння організації групової навчальної діяльності тощо. На нашу думку, визначальною педагогічною умовою формування критичного мислення майбутніх учителів історії є створення інтерактивного освітнього

середовища, організація активної педагогічної взаємодії між викладачем та студентами, коли основою здобуття педагогічних знань є виконання різноманітних інтелектуальних дій, таких як: доведення, абстрагування, узагальнення, виділення головної думки тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 05.09.2017 р. «Про освіту» URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник. Київ, 2004. 192 с.
3. Терно С. О. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 268 с.
4. Тягло О.В. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) : посіб. для вчителя. Запоріжжя: Вид-во Запорізького національного університету. 2011. 105 с.

I. Kulyk. Didactic possibilities of interactive learning technologies in the formation of critical thinking. – Article.

Summary. The didactic possibilities of interactive learning technologies in the formation of critical thinking are analyzed in the article. The author determines the basic pedagogical conditions for the mechanisms of their implementation in the educational space.

Key words: critical thinking, didactic opportunities, interactive technologies, interactive exercises, educational space.

И. А. Кулик. Дидактические возможности интерактивных технологий обучения в формировании критического мышления. – Статья.

Аннотация. В статье проанализированы дидактические способности интерактивных технологий обучения в формировании критического мышления. Автор определяет основные педагогические условия по механизмам их реализации в образовательном пространстве.

Ключевые слова: критическое мышление, дидактические возможности, интерактивные технологии, интерактивные упражнения, процесс обучения.

УДК 316.7

Н. М. Лесовець

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
м. Полтава, Україна

ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

Анотація. У статті обґрунтовуються шляхи подолання комунікативних бар'єрів як умова формування професійної культури майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

Ключові слова: спілкування, комунікація, комунікативні бар'єри, професійна культура, майбутній фахівець з інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

Постановка проблеми. Незаперечним є факт, що сучасні роботодавці висувають досить жорсткі вимоги до фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Однією з таких вимог є вміння спілкуватися [7]. Сьогодні зібрано чималий науковий доробок, у якому вивчається комунікативна складова спілкування (комунікація – від лат. *communicatio* – повідомлення, передача) – це передача інформації від однієї системи, соціальної спільноти, індивіда до інших завдяки слову, спеціальним матеріальним носіям тощо [2, с. 201]. Саме завдяки комунікації людина проходить поступовий шлях соціалізації, вивчає навколишнє середовище, усвідомлює себе як особистість з власним «Я», погоджує свої вчинки та дії з іншими членами суспільства, виробляє свою поведінку, засвоює норми моралі та спілкування.